

قرآن و باستان شناسی

تحقیق و تألیف:

احمد رهبری

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
-------	----

فصل اول

قرآن و انسان	۱۷
بیان تاریخی قرآن	۲۱
آثار تاریخی هنری و ارزش آنها از دیدگاه قرآن	۲۷
میشن الهی و مقام خلیفه الهی انسان	۳۳
بعثت و برگزینی آدم علیه السلام	۴۳
عوامل رشد و تعالی انسان از لحاظ سقوط تمدنها	۵۲
سنت الهی و قانونمندی تاریخ	۵۶
دسته بندی آیات قرآن در رصهی قانونمندی	۶۰

فصل دوم

گاه شماری و تعیین مبادی تاریخ	۹۳
-------------------------------	----

فصل سوم

نسب شناسی	۱۰۳
-----------	-----

فصل چهارم

وقایع تاریخی زمان حضرت نوح علیه السلام	۱۱۷
انسان و لزوم شریعت	۱۱۷
شریعت حضرت نوح	۱۲۸

عذاب قوم نوح	۱۳۰
زمان وقوع عذاب	۱۳۲
مکان قوم نوح	۱۳۷
محدوده طوفان نوح	۱۳۸
الف - منطقه‌ای بودن طوفان	۱۳۸
ب - جهانی بودن طوفان	۱۴۱
مکان استقرار و خصوصیات کشتی نوح	۱۴۷
ترجمه بخش از آیات مربوط به حضرت نوح	۱۵۳

فصل پنجم

وقایع تاریخی قوم عاد	۱۶۱
معرفی قوم عاد	۱۶۱
بعثت حضرت هود بر قوم عاد	۱۷۱
برخورد قوم عاد در برابر هود	۱۷۱
موقعیت اجتماعی - فرهنگی و تمدن قوم عاد	۱۷۲
موضعگیری‌های قوم عاد	۱۷۷
چگونگی عذاب نازله	۱۷۸
زمان و مکان واقعه عذاب و آثار باقی مانده	۱۸۱
ترجمه بخشی از آیات مربوط به قوم عاد	۱۹۱

فصل ششم

واقعه تاریخی قوم ثمود	۱۹۳
معرفی قوم ثمود	۱۹۳
بعثت حضرت صالح	۱۹۷

۱۹۷	موضعگیری های قوم ثمود
۱۹۸	موقعیت اجتماعی - فرهنگی و تمدن قوم ثمود
۲۰۰	جامعه ثمود در قرآن
۲۰۲	کیفیت عذاب و هلاکت قوم ثمود
۲۰۵	زمان و مکان واقعه و آثار باقی مانده
۳۰۹	ترجمه آیات قرآن در رابطه با قوم ثمود

فصل هفتم

۲۱۳	ابراهیم خان علیه السلام
-----	-------------------------

فصل هشتم

۲۳۳	وقایع تاریخی سایر پیامبران مذکور در قرآن
۲۳۴	اسماعیل
۲۳۷	اسحاق و یعقوب
۲۴۳	اسباط
۲۴۵	ادریس
۲۴۸	ذوالکفل
۲۵۰	یسع
۲۵۱	ایوب
۲۵۵	الیاس
۲۵۷	قوم تبع
۲۶۱	اصحاب الرّسّ

فصل نهم

۲۶۵	 واقعه تاریخی قوم لوط
۲۶۵	 معرفی حضرت لوط
۲۶۷	 شخصیت حضرت لوط
۲۶۸	 موقعیت اجتماعی قوم لوط
۲۷۲	 برخورد قوم در مقابل دعوت لوط
۲۷۴	 عذاب نازل بر قوم
۲۸۲	 زمان و مکان وقوع عذاب
۲۸۳	 آثار باقی مانده از جامعه لوط
۲۸۴	 ترجمه بخشی از آیات مربوطه

فصل دهم

۲۸۹	 وقایع تاریخی قوم شعیب
۲۹۰	 شخصیت حضرت شعیب
۲۹۲	 جامعه زمان شعیب
۲۹۳	 بعثت شعیب و دعوت او
۲۹۶	 موضع گیری اصحاب مدین و ایکه
۲۹۸	 عذاب نازل بر قوم شعیب
۳۰۰	 زمان و مکان واقعه
۳۰۱	 آثار باقی مانده از قوم شعیب
۳۰۲	 ترجمه بخشی از آیات مربوطه

فصل یازدهم

۳۰۵	 موسی و فرعون
-----	--------------------

داستان موسی و فرعون	۳۰۷
ورود بنی اسرائیل به مصر و خروج از آن سرزمین	۳۳۰
موقعیت و تمدن سرزمین مصر	۳۴۲
موقعیت و عملکرد اهرام	۳۵۱

فصل دوازدهم

واقعه تاریخی طالوت و جالوت	۳۶۵
----------------------------------	-----

فصل سیزدهم

موضوع و فلسفه سخ	۳۷۹
------------------------	-----

فصل چهاردهم

وقایع تاریخی زمان حضرت داوود و حضرت سلیمان(ع)	۳۹۳
---	-----

فصل پانزدهم

واقعه تاریخی ذوالقرنین	۴۰۳
------------------------------	-----

فصل شانزدهم

واقعه تاریخی اصحاب کهف	۴۲۷
شخصیت‌های داستان	۴۲۸
زمان واقعه	۴۳۳
مکان غار اصحاب کهف	۴۴۴
کیفیت خواب و بیدار شدن	۴۴۸

فصل هفدهم

صابئین	۴۵۷
صابئین در هند	۴۷۱
صابئین در ایران	۴۷۳
صابئین در چین و ژاپن	۴۷۴

فصل هیجدهم

امکانات و اقامت در پیشینان	۴۸۵
بیان قرآن در آثار پیشینان	۴۸۵
معرفی نمونه آثار پیشینان	۴۹۲

۵۱۹

فهرست منابع

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَجَعَلَهُ هَادِيًا وَنَصِيرًا. وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ وَ
عَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ.

با استعانت از ذات باری تعالی نوشته‌ای در جهت رفع بعضی ابهامات موجود در تاریخ جوامع پیشین تقدیم می‌گردد و امید است برای خوانندگان گرامی مثمر ثمر و قابل استفاده باشد.

در میان همه امتیازات و دستاوردهای گذشته و حال، کتابی اعم از الهی و غیر الهی نتوانسته مانند قرآن کریم توجه علمی و تحقیقی را به خود جلب نماید و منبعی است برای بررسی تمام علوم مورد نیاز انسان. و شاید همین نکته مهمی است که یکی از جهات اعجاز آن را تفسیر نماید که خداوند ضامن حفظ آن از دگرگونی و حوادث است. *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ.*

برای بررسی و مطالعه و تاریخ در موضوعات مختلف و سرگذشت جوامع از جهات گوناگون اعتقادی، اجتماعی، سیاسی و غیره و مطالعه در فرهنگ جوامع روش‌های متنوعی وجود دارد که، دو موضوع متون تاریخی و باستان‌شناسی بیش از سایر منابع اطلاعات لازم را در اختیار می‌گذارد. باستان‌شناسی شاخه‌ای از انسان‌شناسی فرهنگی است که بحث در انسان‌شناسی از دو جهت، یکی انسان‌شناسی جسمی که صحبت از ساختار وجودی انسان بر اساس نظریه‌های مختلف و مراحل تدریجی تکامل جسم انسان را مورد مطالعه قرار می‌دهد، و دوم مطالعه در فرهنگ جوامع پیشین است که شامل موضوعات مختلف جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، علوم اجتماعی، اقتصاد، زبان و ... می‌باشد و شاخه‌ای به نام باستان‌شناسی از حدود قرن هیجدهم میلادی به وجود آمد که مکمل آن علم حفاظت و مرمت آثار مورد توجه قرار گرفت.

هدف باستان‌شناسی مطالعه در فرهنگ جوامع پیشین است و ابزار و وسایل مطالعه در آن آثار باقی مانده از گذشته است که در قالب آثار غیر منقول (شهرها و بناها) و منقول در غالب اشیای سفالی، فلزی، منسوجات، خط و کتابت و امثال آن‌ها بررسی می‌شود.

باستان‌شناسی از تمام دوره‌های مربوط به انسان از ابتدای زندگی که آثاری از خود باقی گذاشته اطلاعات می‌دهد ولی ممکن است وقایعی اتفاق افتاده باشد که آثار آن از بین رفته و قابل دسترسی نیست. در این موارد متون تاریخی می‌تواند مطالب را در اختیار بگذارد با این محدودیت که مبدأ زمانی متون تاریخی از زمانی است که ثبت و ضبط وقایع صورت پذیرفته و بیشتر از ۵ هزار سال عمر ندارد. بنا بر این برخی موضوعات از طریق باستان‌شناسی و برخی از طریق متون تاریخی قابل دسترسی است.

در کنار متون تاریخی و باستان‌شناسی، منابع دینی نیز منبع اطلاعاتی است که در اختیار علاقه‌مندان می‌گذارد. احادیث و روایات منقول از معصومین علیهم‌السلام از منابع قابل استفاده است. همچنین متون کتب آن مانند به دلیل تحریف کتب تورات و انجیل درصد اطمینان بالایی ندارند و قرآن به عنوان معجزه ختم از منابعی است که برخی وقایع تاریخی را آن گونه که اتفاق افتاده بیان کرده است.

در استفاده از علم باستان‌شناسی و متون تاریخی و آیات قرآن به مطالبی دسترسی پیدا می‌شود که برخی در باستان‌شناسی معرفی شده‌اند. در بیان تاریخ قرآن نیامده و در مقابل اطلاعاتی از گذشته در قرآن آمده است که در باستان‌شناسی و متون تاریخی طرح موضوع نشده و شواهدی ندارد. در فصول کتاب به نمونه‌هایی از این موارد اشاره شده است.

قرآن مخاطبان خود را دعوت به تحقیق و بررسی گذشته تاریخی و مطالعه در جوامع پیشین می‌کند و در شرح حال اقوام پیشین در مواجهه با پیامبران الهی نه دعوت به رستگاری می‌کردند نقل مطلب می‌کند.

از طرفی در برخی آیات به نکاتی برمی‌خوریم که نشان از اعجاز قرآن دارد، همان گونه که در چند مورد پس از نقل وقایع گذشته خطاب به پیامبر می‌فرماید: این مطالب از ناحیه من است که نه تو (پیامبر) و نه قوم تو خبر از چنین وقایعی نداشته‌اید. و به گونه‌ای بیان می‌کند که در تحقیقات محققان شواهدی از این وقایع نیست. چند مورد در این خصوص جلب توجه می‌کند:

۱- واقعه قوم عاد که دچار عذاب الهی شده و از بین رفتند. می‌فرماید: **تَذَمَّرُ كُلُّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا فَأَصْبَحُوا لَا يُرَىٰ إِلَّا مَسَاكِينُهُمْ**. که در تحقیقات باستان‌شناسی بعضی اعتقاد بر این دارند که آثار اوایل

هزاره سوم قبل از میلاد مصر مربوط به آن قوم است. و همچنین در مورد قوم ثمود که آثار آنان در شمال عربستان مشهود است (وَتَمُودَ الَّذِينَ جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ).

۲ - در مورد کشتی نوح نظریه‌های مختلفی مطرح بود. در سوره قمر می‌فرماید: وَلَقَدْ تُرْكِنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ که در بررسی‌های باستان‌شناسان بقایای کشتی نوح به دست آمد که از کلمه تُرْكِنَاهَا به آن موضوع می‌رسیم.

اشاره قرآن به اقتدار و امکانات گذشته نسبت به زمان نزول قرآن و بعد از آن که از طریق آثار و بقایای مربوط به اقوام پیشین اثبات می‌شود.

۳ - اشاره قرآن به نجات بدن فرعون از دریا به عنوان نشانه و آیت برای آیندگان که با کشف جسد مومیایی شده فرعون موضوع آیه معنی پیدا کرد.

۴ - نمونه‌های متعدد دیگری که در متن کتاب اشاره شده است.

انگیزه و هدف نگارنده از تدوین این مجموعه این بود که بعضی از پژوهشگران تاریخی و باستان‌شناسی مطالب علمی را از مطالب دینی تفکیک می‌کنند و در نتیجه بیشتر آثار گذشته را از جنبه علمی، تجربی و مادی مورد بررسی قرار دهند، بنابراین با استفاده از آیات قرآن می‌توان به نتایجی رسید که در تحقیقات میدانی بررسی شده و با موضوعات جدیدی رسید که قابل بررسی نیست، و در مواردی موضوعات شناسایی شده را کامل‌تر و اصلاح می‌کند. و این دلیل بر این است که مباحث علمی با دینی تفکیک ناپذیر است. از طرفی درسی با عنوان تکوین و تطور تمدن‌های باستانی از دیدگاه قرآن کریم که اصطلاحاً «باستان‌شناسی قرآن کریم» عنوان گرفته، در رشته باستان‌شناسی تدریس می‌شود و نگارنده چندسالی عهده‌دار ارائه آن در دانشگاه تهران بود که مطالب تدوین و ارائه شده در آن درس مقدمه‌ای شد تا بحث را کامل‌تر و در غالب این نوشته ارائه نماید. با این توضیح که جمع‌آوری مطالب تا تصمیم برای چاپ آن چندین سال فاصله زمانی پیدا کرد.

دلیل انتخاب عنوان کتاب به قرآن و باستان‌شناسی بدین جهت بود که :

۱- مباحث باستان‌شناسی بر مبنای دو دیدگاه تجربی و قرآنی مورد توجه قرار گیرد.

۲ - وقایع تاریخی اقوامی که در مطالعات باستان‌شناسی مورد توجه نبوده و شواهدی در اختیار نیست بررسی شده باشد.

۳ - با استفاده از آیات قرآن بررسی آن دسته از موضوعات تاریخی و باستان‌شناسی که در بوته ابهام است رمزگشایی شده باشد.

۴ - معمولاً پژوهش‌های تاریخی، قرآنی و باستان‌شناسی یک بعدی صورت می‌گیرد و در این نوشته سعی شده است که مطالب را مرتبط با هم بررسی نماید تا مطالب هر کدام در دیگر موضوع تحلیل و نتیجه‌گیری شود.

مباحثی در بخش‌های کتاب بیان شده است که به ظاهر با موضوع کتاب ارتباط کم رنگی دارد. توضیح این است که چون تمام مسائل و موضوعات در شاخه‌های مختلف علمی با سرنوشت و آینده انسان ارتباط دارد. لذا، فصل اول اختصاص به موضوع انسان و قرآن داده شد تا جایگاه انسان و موقعیت او را در جهان هستی و رسیدن به سرنوشت انتخابی خود نشان بدهد.

فصل اول به نوعی هم مقدمه و هم نتیجه است، زیرا که تمام مسائل و مباحث مربوط به انسان است و قرآن نیز برنامه‌هدایی انسان در بررسی تعریف شده می‌باشد. در همین رابطه برنامه‌های هدایتی انسان از طرف خداوند و نقش که انسان در این خصوص دارند به معرفی اجمالی پیامبرانی که در قرآن ذکر نام شده است اقدام شد. که تمام ایمان‌بران بعضاً دارای آثار باقی مانده و بعضی بدون آثار است.

نقش اساسی که ابراهیم خلیل در تاریخ دارد ضرورت معرفی آنان را ایجاب می‌کرد. مباحثی مانند طالوت و جالوت، داوود و سلیمان، شعیب، لوط و موضوعات مشابه. قایع زمان آنان نیز لازمه بحث بود.

موضوع مسخ اگرچه به ظاهر ارتباط موضوعی با مباحث باستان‌شناسی ندارد اما در ارتباط با بحث تناسخ که مورد اعتقاد بعضی جوامع و آیین‌ها می‌باشد، و همچنین خلقت انسان بر اساس تظورات انواع مورد توجه بعضی پژوهشگران است، نیاز به طرح و بررسی تشخیص داده شد.

در این موضوع به دلیل انتشار کتاب انسان پیش از تاریخ از نگارنده از ورود به مقوله خلقت انسان صرف نظر شده است.

وقایع زمان حضرت زکریا، یحیی، عیسی در مباحث کتاب به دلیل جلوگیری از حجم زیاد کتاب نیامده است که بصورت کتاب مستقلی انشاء الله در آینده تقدیم علاقمندان خواهد شد.

ابتدا آیات مربوط به اقوام و پیامبران در انتهای هر فصل آورده شده بود که به دلیل طولانی بودن آیات از بیان همه صرف نظر شد. ولی سوره نوح در پایان فصل چهارم، آیات مربوط به طالوت و جالوت، آیات مربوط به ذوالقرنین، آیات مربوط به اصحاب کهف به دلیل کوتاهی و متمرکز بودن در یک سوره آورده شده است.

در تمامی بخش‌ها سعی شده است نظر صاحب نظران ارائه شود و در مواردی که ضرورت داشت بررسی و تحلیل گردیده و استنباط شخصی خود را ارائه نموده ام.

در استفاده از منابع و کتب تاریخی بیشتر به منابعی استناد شده است که دارای سابقه تاریخی است، و در عین حال منابع بعدی نیز از آن کتابها ذکر مطلب کرده اند. چون هدف، توضیح بیان قرآن در موضوع طولانی تاریخی جوامع پیشین و تحلیل و بررسی شواهد تاریخی آن جوامع می باشد، کمتر به متون تاریخی و انسان‌شناسی استناد شده است.

امید است در بیان مطالب به خطا نرفته باشم. از همه خوانندگان و پژوهشگران گرامی تقاضا می‌شود نظر اصلاحی، تکمیلی و انتقادی خود را جهت اصلاح آنچه بیان شده است ارائه فرمایند تا انشاءالله در چاپ‌های بعدی کتاب اصلاح شود.

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

احمد رهبری

اول اردیبهشت، ماه یک هزار و سیصد و نود هجری شمسی